

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 27/2 (Aralık / December 2022), 175-197

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları Konusundaki Görüşleri*

The Views of Religious Culture and Moral Knowledge Teachers on Out-of-Class
Learning Environments

Ali GÜNGÖR

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Eğitimi
Anabilim Dalı

Assist. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Religious Education Kırşehir/Türkiye
agungor38@gmail.com ORCID: 0000-0002-7655-4021

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 05 Eylül/September 2022 Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Kasım/November 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık /December 2022 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık /December

Atıf / Cite as

Güngör , Ali. " Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları Konusundaki Görüşleri ". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (Aralık 2022), 175-197.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1171150

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ali Güngör).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

* Araştırma verilerinin toplanması için Kilis 7 Aralık Üniversitesi Etik Kurulundan 23/03/2021 tarih ve 2021/08 sayılı karar ile onay alınmıştır. For research data collection, we have received approval from the Ethics Committee of Kilis 7 Aralık University with the decision dated 23/03/2021 and numbered 2022/08.

The Views of Religious Culture and Moral Knowledge Teachers on Out-of-Class Learning Environments

Abstract: It is aimed at this work to reveal the views of Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) course teachers about learning environments outside the classroom. Following this purpose, convergent parallel design, which is one of the mixed method research designs, was used in our analysis. In this direction, we used the SPSS statistical program to analyse the data obtained with closed-ended questions collected from RCMK teachers through questionnaires. However, we examined the data obtained with open-ended questions through descriptive analysis. According to the research findings, it was found that most teachers use out-of-class learning environments in RCMK teaching. The most common out-of-class activities of RCMK teachers were listed as; visiting the school mosque, Islamic sacred night (qandil) activities and visiting mosques outside of school. Teachers stated that they preferred out-of-class environments to arouse curiosity in students, to help them see the real-life equivalent of what they learned in the classroom, to direct students to research, and to contribute to their social and moral development. The answers showed that RCMK course teachers prefer out-of-class environments in accordance with the objectives of the curriculum. However, it was also found that RCMK teachers have some deficiencies in planning, implementing, and evaluating out-of-class teaching. From the statements of the teachers, it was seen that teacher-centred teaching methods were generally practised in out-of-class learning environments. In a probable negative situation that may occur during the practising of out-of-class learning environments, the concern that the administrators would not stand behind the teachers emerged as the most crucial factor in their negative attitude towards taking students to out-of-class learning environments.

Keywords: The Education of Religion, Out-of-Class Learning Environments, Non-formal learning, Religious Culture and Moral Knowledge Course Teacher, Teaching Processes.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları Konusundaki Görüşleri

Öz: Bu çalışmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarına yönelik görüşlerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu amaca uygun düşecek şekilde, çalışmamızda karma yöntem araştırma desenlerinden biri olan yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Bu doğrultuda DKAB öğretmenlerinden anket yoluyla toplanan kapalı uçlu sorularla ilgili veriler SPSS istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Açık uçlu sorularla elde edilen veriler ise betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, DKAB öğretiminde öğretmenlerin çoğunluğunun sınıf dışı öğrenme ortamlarını kullandıkları tespit edilmiştir. DKAB öğretmenlerinin en çok yaptıkları sınıf dışı etkinlikleri, okul mescidi ziyareti, kandil gecesi etkinlikleri ve okul dışı cami ziyaretidir. Öğretmenler öğrencilerin sınıfta öğrendiklerini gerçek hayatta görmelerini sağlamak, öğrencilerde merak uyandırmak, araştırmaya yöneltmek ve öğrencilerin sosyal ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla sınıf dışı ortamları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Verilen cevaplar, DKAB dersi öğretmenlerinin sınıf dışı ortamları öğretim programındaki amaçlara uygun olarak tercih ettiklerini göstermektedir. Bununla beraber, DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğretimi planlama, uygulama ve değerlendirmede bazı eksikliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen ifadelerinden, sınıf dışı öğrenme ortamlarında genellikle öğretmen merkezli öğretim yöntemlerinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Sınıf dışı öğrenme ortamlarının kullanımı sırasında meydana gelebilecek bir olumsuzluk durumunda, yöneticilerin öğretmenlerin arkasında durmayacağı endişesi onların sınıf dışı öğrenme ortamlarına öğrenci götürme konusuna olumsuz bakmalarındaki en önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları, Non-formal öğrenme, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Öğretim Süreçleri.

Extended Summary: Preparing individuals for life and more heightened education are among the general aims of education. These aims are realized in learning environments in schools, which are centres where educational activities are carried out professionally, both in the world and in our country. However, educators can also conduct some teaching activities in school or out-of-class environments. These activities respond to the need to use out-of-class learning environments to provide relevant educational outcomes and realize effective and permanent learning that can be considered appropriate for the conditions of the 21st century. In this respect, the Ministry of National Education has also given importance to this issue recently and has made some legislative arrangements to use out-of-class learning environments. Which out-of-class learning environments do the teachers who act as guides in the classroom and out-of-class teaching processes use, and what are their knowledge and skill levels on this subject? What problems does it experience in practice? To get maximum efficiency from the teaching activities carried out in out-of-class learning environments, it is necessary to investigate the answers to all these questions. The results of research data can serve as a roadmap for teachers and ministry officials in a decision-making position. In this study, we reveal the views of Religious Culture and Moral Knowledge course teachers about learning environments outside the classroom. Following this purpose, convergent parallel design, one of the mixed method research designs, was used in our study. In this direction, we analysed the data about closed-ended questions collected from Religious Culture and Moral Knowledge course teachers through a questionnaire using the SPSS statistical program. We analysed the data obtained with open-ended questions through descriptive analysis. The research participants are RCMK course teachers in primary, secondary and high school schools. In this context, our sample consists of 306 DKAB teachers working in 61 cities in the 2020-2021 academic year. Because of the pandemic conditions, we obtained the data using electronic media. According to the research findings, most teachers (89.5%) use out-of-class learning environments at least once in RCMK teaching. The most out-of-class activities performed by RCMK course teachers are school masjid visits, Qandil night activities [special days or sacred nights in Islam], and out-of-school mosque visits. Teachers stated that they preferred out-of-class environments to enable students to see the theoretical knowledge they learned in the classroom in real life, arouse curiosity in students, direct them to research, and contribute to their social and moral development. The answers show that RCMK course teachers prefer out-of-class environments following the objectives of the curriculum. Although there are explanations in the RCMK curriculum that guides out-of-class learning environments, the teachers did not sufficiently mention this guidance's effect. Additionally, we determined that RCMK course teachers need to improve in planning, implementing, and evaluating out-of-class teaching. From the statements of teachers, it is revealed that teacher-centred teaching methods are generally applied in out-of-class learning environments. Teachers declare that they receive support from their families regarding out-of-class learning activities. However, we find that teachers have some problems regarding leave, financing, security, and student control, as they cannot get enough support from the school administration, their colleagues, and students' parents. These problems seem to stem from a lack of communication and planning. In a negative situation that may occur during out-of-class learning environments, the concern that the administrators will not stand behind the teachers emerges as the most critical factor in their negative attitude towards taking students out of the classroom. Some teachers perceive the existence of negative mindsets fed by prejudices towards the RCMK course as a problem. Teaching the RCMK course outside the classroom will not only contribute to the achievement of the learning outcomes of the course. However, it will also help students build meaningful bridges between the education of religion and social life by enabling them to see how closely the RCMK course topics are intertwined with daily life. Observing the events in their places creates rich opportunities for the students to construct the knowledge themselves, allowing the realization of cognitive and affective high-level gains. Out-of-class learning environments also support the enjoyment of the course, the formation of positive religious feelings in

the students, and the adoption and application of moral rules. Additionally, it is crucial to provide students who cannot go to religious places for various reasons and make on-site observations and optionally experience them. This experience contributes to the student's socialization and respect for those who fulfil their religious duties. Moreover, out-of-class learning environments will also be effective in forming space consciousness in students. It will make it easier for them to understand that places of worship are not just objects consisting of geometric shapes but also places that are effective in social processes and especially allow socialization. When such direct and indirect contributions are considered, it would be beneficial to include out-of-class learning activities in religious education as much as possible in conformity with the curriculum. The provisions of the legislation published by the Ministry of National Education that encourage teaching in out-of-class learning environments are a factor that strengthens teachers' hands in taking legal responsibility. In addition, in conformity with the regulation published in the Official Gazette dated 24/08/2017, number 30106, the fact that mosques are opened in most schools provides an opportunity for DKAB lessons to be held in these places. According to the findings of the research, we can list our suggestions as follows: According to the characteristics of the subjects in the curriculum, directing the teachers to out-of-school environments and giving them examples of activities can be helpful in terms of guiding them. Additionally, in-service training can be provided to teachers on planning, implementation, and evaluation processes to improve their knowledge and skills in teaching in out-of-class learning environments. In this direction, joint studies can be conducted with other course groups to facilitate leave, cost, transportation, student safety and control.

Keywords: The Education of Religion, Out-of-Class Learning Environments, Non-formal learning, Religious Culture and Moral Knowledge Course Teacher, Teaching Processes.

Giriş

Okuldaki eğitimin genel amaçları bireyleri hayata ve üst öğrenime hazırlamak olarak ifade edilmektedir (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973; “DKAB Öğretim Programı”, 2018). Hem dünyada hem de ülkemizde bu amaçlar, eğitsel faaliyetlerin profesyonel merkezleri (Tösten, 2020, 2) olan okullardaki öğrenme ortamlarında gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, öğretmenler tarafından sınıf dışında da bazı öğretim etkinlikleri yapılmaktadır.

Öğrenme psikolojisi ile ilgili çalışmalarda, öğrenme ortamına öğrenci ne kadar çok duyu organıyla katılırsa öğrenmenin o kadar hızlı ve kalıcı olacağı, en iyi öğrenilen şeylerin yaparak yaşayarak öğrenilenler olduğu (Oral, 2009, 448) belirtilmektedir. Ayrıca öğrenme güçlüğü çeken öğrenci değil, farklı özelliklere sahip (Oral, 2009, 454-460), değişik yollarla öğrenen öğrenciler olduğu (Saban, 2010, 2) ifade edilmektedir. Bu bağlamda sınıfta teorik olarak verilmeye çalışılan olay ve olguları gerçek ortamında gözlemlene imkânı sunan sınıf dışı öğrenme ortamları, önemli öğrenme fırsatları oluşturmaktadır. Hatta toplumdaki bireylerin gelişimi ve hayata hazırlanması için okula gerek olmadığını, eğitimin tamamen okul dışında verilmesi gerektiğini bile savunanlar bulunmaktadır (İllich, 2021; Gatto, 2017).

21. yüzyılda beklenen eğitim çıktıları, etkili ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi için sınıf dışı öğrenme ortamlarını da kullanmayı gerektirmektedir (Tösten, 2020, 2). Öğretim sürecinde, öğretim programına dayalı olarak sınıfın dışındaki ortam ve kurumlardan yararlanmayı öngören öğretim faaliyetleri olarak tanımlanan sınıf dışı öğretim görüşü, eğitim, öğretim faaliyetleri sınıf dışında nerede yapılabiliyor ve etkinlikler amacına ulaşabiliyorsa orada öğrenme faaliyetlerinin yapılabileceğini savunmaktadır (Şimşek - Kaymakçı, 2015, 2). Non-formal eğitim olarak da adlandırılan sınıf dışı öğrenme, informal ve yaygın eğitim değildir. Formal eğitimin gerçekleştiği ortamlar dışında gerçekleşen ve formal eğitimle informal eğitimin kesiştiği yerde adeta bir köprü vazifesi görmektedir (Tösten, 2020, 4; Şimşek - Kaymakçı, 2015, 3).

20. yüzyılda, öğrenme ile ilgili farklı görüş ve varsayımlar ortaya atılmıştır. Bu görüşler, öğretim tasarımında davranışçılıktan bilişselciliğe ve bilişselcilikten yapılandırmacılığa doğru bir paradigma

değişimine yol açmıştır (Koç - Demirel, 2004, 178). Yapılandırmacı anlayışta öğrencilere kalıp bilgilerin aktarılması yerine, bilgileri öğretmen rehberliğinde, uygun öğrenme ortamlarında kendilerinin oluşturmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Tokcan, 2015, 24). Literatürde öğrenmenin toplumla ve kültürle ilişkisinin kurulabilmesi için, sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerle ilişkilendirilmesi gerektiği ve anlamlı öğrenmelerin bireylerin sosyal aktivitelerle meşgul oldukları zaman gerçekleştiği (Zengin, 2011, 61-64) ifade edilmektedir. Bundan dolayı sınıf dışı öğrenme ortamları, öğrencilerin bilgileri kendilerinin yapılandırmalarına imkân sağlayacak fırsatları barındırmaktadır. Ayrıca araştırma-inceleme, probleme dayalı öğrenme ve proje tabanlı öğrenme gibi öğrenme yaklaşımlarının başarıyla uygulanmasında öğrencilere zengin öğrenme yaşantıları oluşturacaktır.

Sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencinin, öğrenmeye güdülenmesinde de önemli bir yeri vardır. Öğrencilere bir konu öğretilmeden önce o konunun öğrenilmesinin hayatta ne işe yarayacağını hissettirilmesi gerekmektedir. Sadece hissettirmekle kalmayıp, gerçek hayatta bizzat görerek, dokunarak öğrenmesi, öğrenciyi konuyu öğrenmeye isteklendirecektir (Tokcan, 2015, 20-21). Sınıf dışı eğitimde, hedeflenen konuların öğretilmesinin yanı sıra, öğrencilerin, zaman yönetimi, sosyal ilişki, liderlik ruhu ve duygusal kontrollerinin gelişimlerine katkı sağlama gibi çıktılarının da olduğu belirtilmektedir (Okur Berberoğlu - Uygun, 2013, 34). Sınıf dışı öğrenme ile ilgili yapılan araştırma sonuçları, öğrencilerin bu ortamlarda daha çok öğrendiğini ve eğlendiğini ortaya koymuştur (Ertaş vd., 2011, 196; Tatar - Bağrıyanık, 2012, 884; Göküş, 2020, 115).

2023 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) vizyon belgesinde yer alan; “Doğal, tarihî ve kültürel mekânlar ile bilim-sanat merkezleri ve müzeler gibi okul dışı öğrenme ortamlarının, müfredatlarda yer alan kazanımlar doğrultusunda daha etkili kullanılması sağlanacaktır.” ve “Okulların, bölgelerindeki bilim merkezleri, müzeler, sanat merkezleri, teknoparklar ve üniversitelerle iş birlikleri artırılacaktır.” (“MEB 2023 Vizyonu”) gibi hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak, MEB tarafından İl Milli Eğitim Müdürlüklerine gönderilen yazıda, bütün illerin kendi bölgelerindeki sınıf dışı öğrenme ortamları ile ilgili kılavuzlar oluşturmaları istenmiştir. Sınıf dışı öğrenme ortamlarının kullanımında öğretmen adaylarının bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik bazı dersler, öğretmen yetiştiren kurumların ders kataloglarında yer almaktadır. Mesela değerler eğitimi bağlamında “Topluma Hizmet Uygulamaları” dersi, öğretmen yetiştiren programlarda zorunlu dersler arasında yer almıştır.

İlk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan DKAB dersinin konuları çoğunlukla günlük hayatta karşılığı olan durumlardır. Dolayısıyla bu derste hedeflenen bilgi ve becerilerin tam olarak öğrencilere kazandırılabilmesi için öğretimin sadece sınıfla sınırlı kalmayıp, sınıf dışı öğrenme ortamlarının kullanılması da yararlı olacaktır. Öğrencilerde dini sosyalleşmeyi sağlamak, din eğitiminin amaçları arasındadır (Akyürek, 2012, 95). Bu bağlamda, öğrencilerin yaşadığı topluma uyumunu sağlamak için, okul duvarının dışına çıkılmalı ve öğrenciler toplumsal hayata gerçek ortamında hazırlanmalıdır. DKAB dersi ile okul dışı öğrenme ortamları arasındaki ilişki öğretim programlarına da yansımıştır. DKAB öğretim programında “hedeflenen kazanımların gerçekleşmesi için çevre şartları ve imkânları elverdiği ölçüde öğrencilerin mabetleri, tarihî ve kültürel mekânları yerinde tanımaları sağlanır” açıklamasına yer verilmektedir. (“DKAB Öğretim Programı”, 2018) Ayrıca DKAB öğretim programındaki amaçlar arasında yer alan “Dinin sosyal hayat, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini kavrama, farklı inanç ve yorumları tanıma ve bunlara saygı duyma, çevresindeki dinî davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olma” (“DKAB Öğretim Programı”, 2018) gibi bilgi ve beceriler, sınıf dışı öğrenme etkinliklerini işaret etmektedir. DKAB dersinin sınıf dışı ortamlarda öğretimi, dersin kazanımlarının gerçekleştirilmesine katkı verdiği gibi, öğrencilerin DKAB dersi konularının günlük yaşamla ne denli iç içe olduğunu görmelerini sağlayarak, sınıfla sosyal hayat arasında anlamlı köprüler kurmalarına da yardımcı olacaktır (Şimşek - Kaymakçı, 2015, 7).

DKAB dersinin konuları yönüyle sınıf dışı öğrenme ortamları ele alınacak olursa, öğrencilere caminin bölümleri konusunun ve namazın kılışının öğretileceği en uygun ortam mimari kültürümüzde

de önemli yeri olan camilerdir. Ayrıca DKAB dersinde konunun özelliğine göre; türbe, imarethane, rasathane, bilim merkezleri, yardım kurumları, kervansaraylar, kuş evleri, sadaka taşları, çocuk esirgeme kurumu, huzurevi, alışveriş merkezleri ve pazar yerleri gibi sınıf dışı ortamlardan yararlanılabilir. Okulun bulunduğu yerleşim yerinin özellikleri ve okulun imkanları önemli olmakla birlikte, sınıf dışı öğrenme ortamlarını belirleme ve mahalli imkanları harekete geçirmede öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

Sosyal ve fen bilimleri derslerinin okul dışı ortamlarda öğretim uygulamaları ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Araştırma sonuçları bu konudaki öğrenci algılarının genellikle olumlu olduğunu ortaya koymuştur (Yavuz Topaloğlu - Balkan Kıyıcı, 2018; Şekerci - Doğan, 2020; Bozdoğan - Yalçın, 2006). Din öğretiminde sınıf dışı öğrenme ortamlarından yararlanılması ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, ilk çalışmanın Tosun (1993) tarafından yapılan “Din Öğretiminde Gezi-Gözlem Yöntemi” isimli çalışma olduğu görülmektedir. Benzer bir çalışma Göküş’ün (2020) “Din Öğretiminde Gezi-Gözlem Yöntemi ve Bir Uygulama Örneği” isimli makalesidir. Bu iki çalışmada da Gezi-Gözlem yöntemi hakkında bilgiler verilmiş ve bir uygulama örneğinden hareketle bu yöntemin etkililiği hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı konuda Temur (2007) tarafından, inceleme ve çalışma gezilerinin DKAB dersinin amaçlarını gerçekleştirmesine katkısı isminde bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Çelik ve Evcimik (2021) tarafından yapılan araştırmada da Elazığ ilinde yapılan okul-cami buluşması projesi ele alınmıştır.

Altıntaş’ın (2019) makalesinde ise; DKAB öğretmenlerinin değer öğretiminde ders dışı etkinlik olarak geziler, ev ödevleri ve kulüp faaliyetleri yaptıkları fakat öğretmenlerin çoğunluğunun bu faaliyetleri etkili ve verimli bir şekilde planlama, düzenleme ve değerlendirme konusunda yeterince bilgi ve beceri sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitiminde izcilik faaliyetlerinin önemi ve eğitsel değeri üzerine yapılmış araştırmalar da bulunmaktadır (Dam, 2014; 2020). Ayrıca Koç ve Budak (2021; 2021) tarafından “Milli/Manevi değerlerin kazanımında sosyal ve kültürel faaliyetlerin etkisi” isimli iki ölçek geliştirilmiştir. Ancak din öğretiminde sınıf dışı öğrenme ortamlarını bütüncül olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile, sınıf dışı öğrenme ortamlarında ders işlenmesinin öğrenmeye etkisi ve bu konuda yaşanan sorunlar tespit edilecektir. Böylece uygulayıcı olan öğretmenlere ve karar verici durumunda olan eğitim yöneticilerine veri sağlanacaktır. Buradan hareketle bu araştırmanın ana problemini, DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamları konusundaki görüşleri nelerdir? sorusu oluşturmaktadır. Bu ana probleme bağlı olarak araştırmanın alt problemleri de şunlardır:

1-DKAB öğretmenleri hangi sınıf dışı öğrenme ortamlarından yararlanmaktadır?

2-DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarını tercih etme sebepleri nelerdir?

3-DKAB öğretmenleri sınıf dışı öğrenme ortamlarındaki eğitim süreçlerinde neler yapmaktadırlar?

4-DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarının etkililiği konusundaki düşünceleri nelerdir?

5- DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme etkinliklerinde yaşadıkları sorunlar nelerdir?

1.Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, katılımcıları, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1.Araştırmanın Deseni

Araştırmada, karma araştırma yöntemi desenlerinden olan yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Bu desen, araştırma sürecinde nicel ve nitel veri toplama aşamalarının eş zamanlı olarak uygulanmasını esas alır (Creswell - Clark, 2015, 79).

DKAB öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanma durumlarını belirlemek için, kapalı uçlu sorulardan oluşan anket yardımıyla veri toplanmıştır. Okul dışı öğrenme ortamlarını tercih sebepleri ve uygulama esnasında karşılaştıkları sorunların neler olduğunu belirlemek için ise açık uçlu sorular sorulmuştur. Dolayısıyla araştırma verileri karma yöntemle hem nicel hem de nitel olarak elde edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcılarını, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan DKAB öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, evrendeki her bir elemanın seçilme ihtimali eşit olan seçkisiz/ olasılıklı örneklem yöntemi (Kumar, 2011, 210) tercih edilmiştir. Anket uygulaması hem kolay erişimi sağlaması hem de pandemi şartlarından dolayı elektronik ortamda yapılmıştır. Bu konuda ülke genelindeki üniversitelerde görev yapan din eğitimi bilimcilerinden yardım alınarak buldukları illerde DKAB zümrelerinin sosyal medya gruplarına, anketin ulaştırılması istenmiştir. Bu kapsamda 2020-2021 öğretim yılında 61 farklı ilde görev yapan 306 DKAB öğretmeni örnekleme dahil edilmiştir. Mezuniyet, cinsiyet, kıdem, görev yapılan okul düzeyi ve görev yapılan yerleşim birimi yönüyle evreni temsil edebilme özelliği (Can, 2019, 24) de sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcı özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kişisel Özellikleri

Özellik	Grup	f	%
Mezuniyet	Eski İlahiyat Programı	133	43,5
	Eğitim Fakültesi DKAB Bölümü	59	19,3
	İlahiyat Fakültesi DKAB Bölümü	88	28,8
	Yeni İlahiyat/ İslami İlimler Fakültesi	26	8,5
Eğitim Düzeyi	Lisans	230	75,2
	Yüksek Lisans	72	23,5
	Doktora	4	1,3
Görev yapılan okul	İlkokul	14	4,6
	Ortaokul	120	39,2
	İmam Hatip Ortaokulu	78	25,5
	Anadolu Lisesi	63	20,6
	Fen/Sosyal Bilimler Lisesi	17	5,6
	Meslek Lisesi	14	4,6
Mesleki kıdem	0-5 yıl	100	32,7
	6-10 yıl	94	30,7
	11-15 yıl	38	12,4
	16-20 yıl	22	7,2
	21 ve yukarısı	52	17
Görev yapılan yerleşim yeri	Köy	21	6,9
	İlçe	103	33,7
	İl	95	31
	Büyükşehir	87	28,4
Cinsiyet	Kadın	171	55,9
	Erkek	135	44,1
Toplam		306	100,0

Tablo 1'e göre katılımcıların yarıya yakınını (%43,5) eski ilahiyat programı mezunları oluşturmaktadır. Lisansüstü eğitim yönüyle bakıldığında %1,3'ü doktora olmak üzere katılımcıların %24,8'inin lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir. Yarıdan fazlası (%64,7) ise ortaokul ve imam hatip okullarında görev yapmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu (%67,3) 6 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir ve kadın öğretmenler erkek öğretmenlerden daha fazladır. Açık uçlu sorular bütün katılımcılara yöneltilmiştir. Ancak soruları hiç cevaplamayan ya da evet/hayır şeklinde kısa cevaplayanlar elenerek, bütün soruları cevaplayan 21 katılımcı nitel veriler için örnekleme alınmıştır. Örnekleme alınan öğretmenlerin, 12'si kadın, 9'u erkektir. 1'i köyde, 7'si ilçede, 9'u ilde, 4'ü ise büyükşehirlerde görev yapmaktadır. 2'si 0-5 yıl, 7'si 6-10 yıl, 1'i 16-20 yıl ve 5'i 20 yıl ve üstü kıdeme sahiptir. 3'ü ilköğretim, 8'i ortaokul, 3'ü imam hatip ortaokulu ve 7'si ise lise ve dengi okullarda görev yapmaktadır. Ayrıca 1'i doktora, 4'ü yüksek lisans ve 16'sı lisans mezunudur.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma amacına uygun olarak katılımcıların okul dışı öğrenme ortamlarını kullanma durumlarını belirlemeye yönelik kapalı uçlu ifadelerden oluşan anket formu, araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Anket maddeleri literatür taramasına dayalı olarak oluşturulmuştur. Ayrıca öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını tercih nedenleri ve karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik derinlemesine veriler elde etmek amacıyla yapılandırılmış sorulardan oluşan mülakatlar ile veri toplanmıştır.

Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm öğretmenlerin, cinsiyet, kıdem, çalışılan yerleşim yeri, mezuniyet gibi demografik özellikleri ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde, DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamları konusundaki görüşlerinin belirlenmesine yönelik maddeler yer almaktadır. Ayrıca yapılandırılmış mülakatlarda, DKAB öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını tercih sebepleri, okul dışı öğrenme ortamlarının etkililiği ve uygulamada karşılaştıkları sorunların neler olduğunu tespit etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Anket soruları alan uzmanı 3 akademisyene gönderilerek veri toplama araçlarının araştırma amacına hizmet etme durumu hakkında görüşleri alınmıştır. Gelen öneriler doğrultusunda iki sorunun formatı değiştirilmiştir. 10 DKAB öğretmeni ile ön uygulama yapılmış ve gelen dönütlere göre sorulardaki anlaşılmayan bazı ifadeler yeniden düzenlenmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılacak anketler için Kilis 7 Aralık Üniversitesi Etik Kurulundan 23/03/2021 tarih ve 2021/08 sayılı karar ile onay alınmış ve 306 DKAB öğretmenine anket uygulaması yapılmıştır. Anket formunda, katılımın gönüllülük esasına göre olduğu, anketin sadece bilimsel araştırma için kullanılacağı, madde sayısı, tahmini cevaplama süresi, katılımcının kimliğini ortaya çıkaracak özel bilgiler istenmediği ve cevapların nasıl verileceği gibi konuları içeren açıklamalar yer almıştır. Böylelikle öğretmenlerin anket maddelerine rahat ve samimi cevaplar vermeleri için gerekli alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

1.4. Verilerin analizi

Elektronik ortamda toplanan veriler SPSS programına aktarılarak analiz edilmiştir. Anketin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) 0,76 olarak hesaplanmıştır. 0,60 ile 0,90 arasında bulunan sonuçlar "oldukça güvenilir" olarak değerlendirilmektedir (Can, 2019, 391). Açık uçlu soruların analizi ise "Betimsel Analiz" yoluyla yapılmıştır. Toplanan veriler ayrıntılı olarak raporlanmış ve sonuçlara nasıl ulaşıldığı bütün aşamaları ile açıklanmıştır. Böylece araştırmanın geçerliliğine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sonuçlar bu konuda daha önce yapılan araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir (Şimşek - Yıldırım, 2013, 291).

İstatistik analize göre sonuçlar 5.00-1.00=4.00 puanlık bir genişliğe dağılmışlardır. Bu genişlik beşe bölünerek DKAB öğretmenlerini anket maddelerine katılım düzeyi aralıkları belirlenmiştir. Buna göre;

1.00-1,79 puan aralığı, çok düşük, 1.80-2.59 düşük, 2.60-3.39 orta, 3.40-4.19 yüksek ve 4.20-5.00 arası çok yüksek olarak değerlendirilmektedir.

2. Bulgular

Bu bölümde, DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı hangi öğrenme ortamlarını, niçin tercih ettiklerine ve bu ortamların kullanımını konusunda karşılaştıkları sorunlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

2.1. DKAB Öğretmenlerinin Hangi Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarını Tercih Ettiklerine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda DKAB öğretmenlerinin hangi sınıf dışı öğrenme ortamlarını ne sıklıkta tercih ettikleri ile ilgili bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. DKAB Öğretmenlerince Tercih Edilen Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları

DKAB öğretmenin sınıf dışı öğrenme ortamlarında etkinlik yapma durumu		Hiç gitmedim	1-3 defa gittim	4-7 defa gittim	8 ve daha fazla gittim	Toplam
Okul mescidi	n	32	62	87	125	306
	%	10,5	20,3	28,4	40,8	100,0
Okul dışı cami ziyareti	n	77	111	70	48	306
	%	25,2	36,3	22,9	15,7	100,0
Kuran kursu ziyaretleri	n	208	69	16	13	306
	%	68,0	22,5	5,2	4,2	100,0
Cemevi ziyaretleri	n	291	12	3	0	306
	%	95,1	3,9	1,0	0,0	100,0
Mezarlık ziyaretleri	n	208	64	18	16	306
	%	68,0	20,9	5,9	5,2	100,0
Şehitlik ziyaretleri	n	179	93	24	10	306
	%	58,5	30,4	7,8	3,3	100,0
Hastane ziyaretleri	n	245	40	9	12	306
	%	80,1	13,1	2,9	3,9	100,0
Çocuk esirgeme kurumu ziyaretleri	n	252	44	7	3	306
	%	82,4	14,4	2,3	1,0	100,0
Huzurevi ziyaretleri	n	223	73	7	3	306
	%	72,9	23,9	2,3	1,0	100,0
Kütüphane ziyaretleri	n	150	97	35	24	306
	%	49,0	31,7	11,4	7,8	100,0
Diğer dinlerin ibadet yeri ziyaretleri	n	270	28	4	4	306
	%	88,2	9,2	1,3	1,3	100,0
Toplum hizmeti çalışmaları	n	140	111	36	19	306
	%	45,8	36,3	11,8	6,2	100,0
Fabrika, Atölye/iş yeri ziyaretleri	n	250	43	7	6	306
	%	81,7	14,1	2,3	2,0	100,0
Hayvanat bahçesi ziyaretleri	n	232	56	14	4	306
	%	75,8	18,3	4,6	1,3	100,0

	%	75,8	18,3	4,6	1,3	100,0
Müze ziyaretleri	n	156	102	29	19	306
	%	51,0	33,3	9,5	6,2	100,0
Bilim sanat merkezi ziyaretleri	n	211	71	17	7	306
	%	69,0	23,2	5,6	2,3	100,0
İzcilik çalışmaları	n	275	23	6	2	306
	%	89,9	7,5	2,0	0,7	100,0
Mevlid-i Nebi etkinlikleri	n	45	88	79	94	306
	%	14,7	28,8	25,8	30,7	100,0
Kandil gecesi etkinlikleri	n	75	108	60	63	306
	%	24,5	35,3	19,6	20,6	100,0
Pazar yeri ve benzeri alışveriş yeri ziyaretleri	n	230	42	18	16	306
	%	75,2	13,7	5,9	5,2	100,0

Tablo 2'ye göre DKAB öğretmenlerinin %89,5'i en az bir defa sınıf dışı öğrenme ortamına öğrencileri götürdüklerini belirtmiştir. Öğretmenler tarafından en çok tercih edilen sınıf dışı öğrenme mekanının okul mescidi (%89,5) olduğu görülmektedir. Okul mescidini sırasıyla Mevlid-i Nebi etkinlikleri (%85,3), Kandil gecesi etkinlikleri (%76,5) ve okul dışı cami ziyareti (%74,8) takip etmektedir.

DKAB öğretmenlerinin en çok yaptıkları sınıf dışı etkinlikleri, okul mescidi ziyareti, Kandil gecesi etkinlikleri ve okul dışı cami ziyaretidir. İlk üç etkinliğe bakıldığında zaman bunların daha çok okul ve yakın çevresi olduğu görülmektedir. Buraların tercih sebebi, maliyet ve bürokratik işlemlerin nispeten daha az olması ile açıklanabilir. Ayrıca bazı DKAB öğretmenleri; fabrika, iş yeri, hayvanat bahçesi, müze, bilim sanat merkezi ve pazar yeri gibi farklı sınıf dışı ortamları ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Bu ziyaretlerden beklenen yararın sağlanabilmesi için öğretmenlerin bu ortamlar ile dersin kazanımları arasında nasıl bir bağ kurdukları ve bu ortamlarda yaptıkları öğretim etkinliklerinin nitelikleri önemlidir. Bu ziyaretlerin sadece gezip gelme şeklinde mi yoksa planlı etkinlikler yoluyla mı yapıldığı konusu sonraki başlıklarda ele alınmıştır (Tablo 4).

Bazı araştırmalarda farklı öğretim düzeylerinde görev yapan değişik branşlardan öğretmenler, öğretim programlarına uygun olarak sınıf dışı öğrenme ortamlarına öğrencilerini zaman zaman götürdüklerini veya götürmek istediklerini belirtmişlerdir (Pekin - Bozdoğan, 2021, 121; Çiçek - Saraç, 2017, 517; Öner, 2015, 104). Altıntaş (2019, 88) tarafından yapılan araştırmada DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme etkinliği olarak genellikle gezi, ev ödevi ve kulüp faaliyetleri yaptıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Türkmen (2018) tarafından yapılan ve 51 katılımcıdan 11'inin DKAB öğretmeni olduğu araştırmada, 11 DKAB öğretmeninden sadece 1 tanesi yılda 1-2 defa sınıf dışı ortamları kullandığını belirtmiş ancak DKAB öğretmenlerinin yarısı yılda 1-2 defa, diğer yarısı da yılda 3-4 defa götürmek istediklerini fakat çeşitli gerekçelerle götüremediklerini ifade etmişlerdir. Tablo 2'deki veriler, DKAB öğretmenlerinin geçmiş yıllara nazaran sınıf dışı öğrenme ortamlarından daha çok yararlandıklarını göstermektedir. Bu ortamları geçmiş yıllara nazaran kullanan öğretmen sayısındaki artışta, 2023 eğitim vizyonunu gerçekleştirmeye yönelik, MEB tarafından oluşturulan teşvik edici mevzuat düzenlemelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Zira MEB illere gönderdiği yazıyla, illerdeki sınıf dışı öğrenme ortamlarının belirlenmesi ve öğretmenlerin kullanımına sunulmak üzere kılavuzlar hazırlanmasını istemiştir. Bununla birlikte, çeşitli araştırmalarda; sınıf dışı ortamlarda ders işlenmesi ile ilgili sorun olarak sıralanan ulaşım, finansman ve izin alamama (Ürey - Kaymakçı, 2020, 21; Altıntaş, 2019, 91) gibi konularda engeller olmamasına rağmen, DKAB öğretmenlerinin okul mescidinden yararlanma ve kandil gecelerinde etkinlikler düzenleme düzeylerinin çok yüksek olduğu söylenemez. Zira DKAB konuları arasında namaz ve dini günler gibi konular bulunmasına rağmen öğretmenlerin %10,5'i okul mescidine öğrencileri hiç götürmediğini, %20,3'i ise sadece 1-3 defa götürdüğünü belirtmiştir (Tablo 2). Oysa MEB

mevzuatında bütün okullarda mescit bulunması gerektiği ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca açık uçlu sorulara verilen cevaplarda da hiçbir öğretmen okulda mescit bulunmadığı ile ilgili bir sorunu dile getirmemiştir. Yine DKAB dersinin birçok kazanımıyla ilgili olan ve okullardaki belirli günler, haftalar ve sosyal kulüp faaliyetleriyle ilişkilendirilebilecek topluma hizmet çalışmalarını DKAB öğretmenlerinin %45,8'inin hiç uygulamamış olması dikkat çekmektedir.

Toplumsal hafızanın korunması onun yapı taşları olan unsurların muhafazası ve sonraki nesillere aktarımı ile mümkün olur. Bunun en önemli aktarıcılarında birisi de kutsal mekanlardır (Bozan, 2018, 1228). Camiler, mescitler, mezarlıklar, şehitlikler, kümbetler, diğer dinlerin ibadet mekanları, huzurevleri vb. mekanlar DKAB dersi öğretim programında yer alan birçok konunun öğretiminde zengin öğrenme fırsatları sunan toplumsal mekanlardır. En ücra yerleşim birimlerinde bile okul çevresinde bu tür mekanları bulmak ve öğrenme ortamı olarak kullanmak mümkün iken Tablo 2'ye göre bu tür mekanların öğretmenler tarafından, öğretim amaçlı yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Oysa 10. sınıf, "İslam dininin çevre sorunlarına yaklaşımını ve çözüm önerilerini değerlendirir", kazanımına yönelik olarak, parklar, ormanlar, mesire alanları, barajlar, geri dönüşüm tesisleri; 9. sınıf, "İslam medeniyetinin, dünyanın farklı bölgelerindeki etkilerini fark eder", kazanımı için ise müze, öğrenme yeri, kervansaray, medrese vb. yerlere eğitim gezileri düzenlenebilir. Ayrıca Temur (2007, 59-64) tarafından yapılan araştırmada DKAB derslerinde okul dışı hangi gezi ve gözlem etkinlikleri yapılacağı ayrıntılı olarak sıralanmıştır.

DKAB dersinin öğretim programında yer alan inanç, ibadet ve ahlak konularında olduğu gibi çözülecek problem hayat problemi olduğunda çözüm yerinin sınıfın dışı, hayatın içinde olması daha uygundur. Dolayısıyla öğrencilere hayatı gözlemleme ve yorumlama imkânı veren, sorgulama, eleştirel düşünme için zengin fırsatlar sunan sınıf dışı öğrenme ortamlarında eğitim ihmal edilmemelidir. Sınıf dışı ortamlardaki öğrenme süreçleri öğrenciler için daha kalıcı, etkili, eğlenceli ve derse karşı tutumu olumlu etkileyicidir. Bununla birlikte sınıf dışı ortamlarda öğretim, öğretmenin de mesleki gelişimine katkı sağlamaktadır. Sınıf dışı ortamlardaki etkinlikler öğretmenlerin yeni bilgiler ve fikirler edinmesine imkan sağlamakta, öğretim yöntemleri konusundaki bilgi ve becerilerini geliştirmektedir (Korkmaz, 2020, 26-32).

DKAB dersinde, konulara uygun sınıf dışı ortamların kullanılması önemli olmakla beraber, öğretmenlerin bu ortamları kullanma amacı da önemlidir. Öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını tercih sebepleri aşağıdaki başlıkta ele alınmıştır.

2.2. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarını Tercih Sebeplerine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarını ne amaçla tercih ettikleri ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Etkinliklerini Tercih Sebepleri

DKAB Öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme etkinliklerini tercih sebepleri	n	\bar{x}	sd	Değer
Öğrencilerin teorik bilgilerini pekiştirmek.	306	4,34	0,803	Çok yüksek
Öğrencilerin sınıfta öğrendiklerini gerçek hayatta görmelerini sağlamak.	306	4,58	0,608	Çok yüksek
Öğrencilerin, dinin günlük hayatla ilişkisini kurmalarını sağlamak.	306	4,60	0,636	Çok yüksek
Öğrencilerde merak uyandırmak, araştırmaya yönleltmek.	306	4,50	0,664	Çok yüksek

Öğrencilerin sosyal ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlamak.	306	4,55	0,616	Çok yüksek
Öğrencilerin empati, diğerkâmlık duygularını geliştirmek.	306	4,51	0,628	Çok yüksek
DKAB öğretim programı ve ders kitaplarının sınıf dışı öğrenme ortamlarına yönlendirmesi.	306	3,89	1,187	Yüksek
Öğrencilere sınıf dışının daha çekici gelmesi.	306	4,21	0,906	Çok yüksek
Okul idaresinin isteğini yerine getirmek.	306	2,17	1,25	Düşük
Ders dışında hoşça vakit geçirmek.	306	3,57	1,274	Yüksek

Tablo 3'e göre öğretmenler sınıf dışı ortamları tercih etme sebebi olarak; öğrencilerin dinin günlük hayatla ilişkisini kurmalarını sağlamak ($\bar{x}=4,60$), sınıfta öğrendiklerini gerçek hayatta görmeleri sağlamak ($\bar{x}=4,58$), sosyal ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlamak ($\bar{x}=4,55$), empati, diğerkâmlık duygularını geliştirmek ($\bar{x}=4,51$), merak uyandırmak, araştırmaya yöneltmek ($\bar{x}=4,50$), teorik bilgilerini pekiştirmek ($\bar{x}=4,34$) gibi DKAB derslerinin amaçlarıyla uyumlu maddelere "çok yüksek" düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir. DKAB öğretim programı ve ders kitaplarının sınıf dışı öğrenme ortamlarına yönlendirmesi ($\bar{x}=3,89$) ve ders dışında hoşça vakit geçirmek ($\bar{x}=3,57$) maddelerine ise "yüksek" düzeyde katılmaktadırlar. DKAB öğretim programıyla ilgili olmayan, öğrencilere sınıf dışının daha çekici gelmesi maddesine ($\bar{x}=4,21$) "çok yüksek" düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir. Tek "düşük" düzeyde katıldıkları madde ise okul idaresinin isteğini yerine getirmek, ($\bar{x}=2,17$) maddesidir.

Tablo 3'e göre sınıf dışı öğrenme ortamlarını tercih sebepleri ile ilgili sorudaki "DKAB öğretim programı ve ders kitaplarının sınıf dışı öğrenme ortamlarına yönlendirmesi" maddesine DKAB öğretmenleri, diğer maddelere nazaran daha az katılmışlardır. Oysa DKAB öğretim programının uygulanması ve kitap yazımına ilişkin ilke ve açıklamalarda "hedeflenen kazanımların gerçekleşmesi için çevre şartları ve imkânları elverdiği ölçüde öğrencilerin mabetleri, tarihî ve kültürel mekânları yerinde tanınmaları sağlanır" ("DKAB Öğretim Programı", 2018) açıklaması yer almaktadır. Buradan hareketle öğretmenlerin öğretim programındaki bu açıklamayı yeterince dikkate almadıkları veya öğretim programı ile ilgili bilgilerinin sınırlı olduğu akla gelmektedir. Bununla birlikte öğretim programında, konu bazında okul dışı öğrenme ortamlarına yönlendirmelerin bulunmaması da bu ortamların kullanılmasındaki sınırlılıkta etkili olabilir.

Öğretmenlerin, sınıf dışı öğrenme ortamlarını niçin tercih ettikleri ile ilgili açık uçlu soruya verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir:

"Bireysel veya grupta yaptığım okul dışı faaliyetlerde öğrencilerle daha iyi iletişim kuruluyor." (Ö289)

"Farklı ortamlarda eğitimin öğrencilerin derse olan ilgisini ve öğretmenine olan sevgisini artırdığını düşündüğüm için ders dışı etkinlikleri tercih ediyorum." (Ö146)

"Öğrencilerle beraber zaman geçirdiğimizde, sıkılmadan öğrenmek istediklerini soruyorlar, görerek hissederek öğrenmeleri akıllarında kalmalarını sağlıyor." (Ö97)

"Daha samimi bir ortam ve imkân oluyor, izleri ömür boyu sürebilir." (Ö64)

Sınıf dışı ortamları niçin tercih ettikleri ile ilgili açık uçlu soruya verilen cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin; olumlu iletişim, dersi sevdirmeye, samimi ortam oluşturma, öğrencinin okul dışına ilgisi, sınıf dışında kendini daha rahat ifade etmeleri, yaşayarak öğrenme ve öğrencilerde unutulmaz anılar bırakması gibi sebepleri dile getirdikleri görülmektedir.

DKAB dersi öğretmenlerinin sınıf dışı ortamları tercih sebebi olarak ifade ettikleri hususlardan bir kısmı dersin kazanımlarıyla ilgili olduğu gibi bir kısmı da dersin sevdirmesi ve derse karşı motivasyonla ilgilidir. Öğretmen cevaplarındaki "hoşça vakit geçirmek" ifadesinin ders dışı ortamlara öğrencileri götürmenin yegâne gerekçesi olarak sunulması tartışmalı bir durumdur. Ancak diğer amaçlarla birlikte düşünüldüğünde öğrenme ortamını eğlenceli bulan ve seven öğrencinin öğrenmeye de motive olacağı

düşünülebilir (Korkmaz, 2020, 26). Bununla birlikte hiçbir öğretmenin sınıf dışı faaliyetleri yıllık çalışma planında belirlediği ve o plana uygun olarak gerçekleştirdiğini dile getirmemiş olması düşündürücüdür. Bu durum, bazı öğretmenlerin sınıf dışı ortamları dersin kazanımlarının gerçekleşmesi için belirledikleri bir öğretim etkinliği olmaktan ziyade, öğrencilerin hoşça vakit geçirdikleri ve öğretmenle iletişimini güçlendiren bir sosyal faaliyet mantığıyla uyguladıklarını akla getirmektedir. Bu amaçlarla düzenlenen faaliyetler sonucunda da dersin kazanımlarına uygun bazı istendik öğrenmeler gerçekleşebilir fakat planlı, kasıtlı ve kontrol edilebilir öğrenmelerin gerçekleşmesine etkisi sınırlı kalacaktır.

Sınıf dışı öğrenme ortamlarından beklenen faydanın sağlanabilmesi bu ortamlarda öğretmenlerin ne gibi etkinlikleri planladıkları ve nasıl uyguladıklarına bağlıdır. Öğretmenlerin sınıf dışı ortamlarda neler yaptıkları konusu aşağıdaki başlıkta ele alınmıştır.

2.3. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarında Neler Yaptıklarına İlişkin Bulgular

DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarında yaptıkları faaliyetlere ilişkin bilgileri Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarındaki Öğretim Faaliyetleri

DKAB Öğretmenleri sınıf dışı öğrenme ortamlarında neler yapmaktadır?	n	\bar{x}	sd	Değer
Sadece öğrencilerle gider, gezer geliriz.	306	2,10	1,069	Düşük
Öncesinde hazırlık yaparım ve gidilen yerde de gerekli açıklamaları yaparım.	306	4,29	0,803	Çok yüksek
Gezdiğimiz mekanlardaki görevlilerden yararlanırım.	306	4,26	0,832	Çok yüksek
Öğrencilerin gözlem yapmalarını, not almalarını ve etkinlikle ilgili duygu ve düşüncelerini kompoze etmelerini isterim.	306	4,10	0,882	Çok yüksek

Tablo 4'e göre DKAB Öğretmenleri, sınıf dışı öğrenme ortamlarında; öncesinde hazırlık yaparak, gidilen yerde gerekli açıklamaları yaptığını ($\bar{x}=4,29$), gezilen mekanlardaki görevlilerden yararlandıklarını ($\bar{x}=4,26$) ve öğrencilerin gözlem yapmalarını, not almalarını ve etkinlikle ilgili duygu ve düşüncelerini kompoze etmelerini istediklerini ($\bar{x}=4,10$) "çok yüksek" düzeylerde belirtmişlerdir. Sadece öğrencilerle gidip, gezip geldiğini belirtenler ise ($\bar{x}=2,10$) "düşük" düzeyde kalmıştır.

Sınıf dışı öğrenme ortamlarında neler yaptıkları ile ilgili açık uçlu soruya verilen bazı cevaplar aşağıdadır:

"Öğrencilerin önceden gidilecek ortamla ilgili araştırma yapmalarını isterim." (Ö70)

"Öncesinde görsellerden yararlanma." (Ö100)

"Mekânda öğrencilere uygun faaliyet imkânı sağlarım, söz hakkıyla duygularını ifade etme imkânı sunarım." (Ö16)

"Özellikle ibadet mekanımızın (Cami) ziyaretlerinde din görevlisinden çocuklara çikolata dağıtmasını rica ederim ki camiye gelip bir imam gördüklerinde, akıllarına o çikolatanın tadı gelsin. İmamlarımız da sağ olsun memnuniyetle karşılıklar bu talebimi." (Ö126)

"Gezdiğimiz yerlerle ilgili yorum yaparız ne anladık ne anlam ifade ediyor bir dahaki gezide nereleri görmek isteriz." (Ö97)

Tablo 4'te DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarında neler yaptıkları ile ilgili verdikleri cevaplar incelendiğinde çoğunlukla birtakım hazırlık ve değerlendirme faaliyetleri yaptıklarını belirttikleri görülmektedir. Ancak açık uçlu soruların cevaplarında iki öğretmen, gidilecek ortamla ilgili öğrencilerden araştırma yapmalarını istediğini (Ö70) ve gidilecek yerde ilgili görsellerden yararlandığını (Ö100) dile getirmiştir. Sadece bir öğretmen gidilen mekânda öğrencilere uygun faaliyet imkânı sağladığını ve duygularını ifade etme imkânı sunduğunu (Ö16) beyan etmiştir. Bir öğretmen ise

gezilen yerlerle ilgili yorumlar yaptıklarını ve bir dahaki gezide nereleri görmek istediklerini sorduğunu (Ö97) belirtmiştir. Bununla birlikte bir öğretmenin (Ö126) öğrencilerin iyi ağırlanması ve özellikle ibadet mekanları ile ilgili olumlu algı oluşturmaya yönelik gayretleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun ibadet mekanlarına, din görevlilerine ve derse karşı olumlu tutum oluşturacağı söylenebilir. Ancak yukarıdaki tüm verilerden hareketle DKAB öğretmenlerinin etkinlik öncesi hazırlık, etkinlik sırasında öğretim yöntemlerinin kullanımı ve etkinlik sonrası değerlendirme ile ilgili eksiklerinin olduğu görülmektedir. Bu durum Altıntaş (2019, 90) tarafından yapılan araştırma bulguları arasında da yer almaktadır. İlgili araştırmada DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı etkinlik olarak yaptıkları gezilerin, sadece gezilecek yere gidip gelmekten ibaret olduğu, gezinin planlanmasının yapılmadığı, gözlem formu kullanılmadığı ve gezinin değerlendirmesinin yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

DKAB öğretmenleri “çok yüksek” ($\bar{x}=4,29$) düzeyde “Sınıf dışı öğrenme ortamlarına gitmeden önce hazırlık yaptığını ve gidilen yerde de gerekli açıklamaları yaptığını” belirtmiştir (Tablo 4). Sınıf dışı ortamlarda hangi öğretim etkinliklerini yaptıkları ile ilgili sorulan açık uçlu sorulara verilen cevaplarda da sadece bir öğretmen (Ö16), gidilen mekânda öğrencilere uygun faaliyet imkânı sağladığını onlara söz hakkı vererek duygularını ifade etme imkânı sunduğunu belirtmiştir. Bu durum DKAB öğretmenlerinin sınıf içi öğretimde genellikle uyguladıkları öğretmen merkezli öğretim uygulamalarını (Çınar, 2018, 193; Akyürek, 2012, 42; Kaya, 2018, 93) sınıf dışı ortamlarda da devam ettirdiğini göstermektedir. Oysa sınıf içi öğretimde olduğu gibi, sınıf dışı öğrenme ortamlarında da öğretmenlerin öğretimi kılavuzlayan bir rolde olması gerekir. Zira sınıf dışı öğretim görüşü, öğrenmenin; planlı, programlı ve belirli öğretim tekniklerinin uygulanması sonucu sınıf dışında da gerçekleşeceği düşüncesinden doğmuştur (Korkmaz, 2020, 27). Dolayısıyla sınıf içinde olduğu gibi sınıf dışı öğrenme etkinliklerinde de konunun ve ortamın özelliğine göre planlama, uygulama ve değerlendirme gibi öğretim süreçlerinin öğretmen tarafından etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Yeşilbursa, 2015, 152; Demircioğlu - Demircioğlu, 2015, 106-107). Bu bağlamda; öğrenmenin bireyin dünya ve çevreye uyumunu gerçekleştiren bir süreç olduğunu belirten *deneyimsel öğrenme*, deneyimsel öğrenmenin en eski ve en köklü şekli olan *saha temelli öğrenme*, öğrencilere okul dışı ortamlardaki etkinliklerle bilgilerini gerçek dünyadaki sorunlara uygulama, çözüm arama ve zorlu problemleri çözmeye fırsatı sağlayan *probleme dayalı öğrenme*, öğrencilerin sınıf içinde önerdikleri ve geliştirdikleri projelerini, okul dışında hayata geçirmelerini sağlayan *proje temelli öğrenme*, öğrencilerin, toplum ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmiş, planlı bir hizmet etkinliğine katılarak topluma hizmet ederken, sorumluluk duygusunu tattıkları bir deneyim olan *hizmet ederek öğrenme* vb. sınıf dışı öğretimde kullanılacak öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımları bulunmaktadır (Korkmaz, 2020, 27-38; Demircioğlu - Demircioğlu, 2015, 104-106; Tokcan, 2015, 27-33; Kabapınar, 2015, 48-58).

DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğretimde sadece takrir/anlatım yöntemini kullanarak ders işlemeleri durumunda sınıf dışı öğretimden beklenen verim elde edilemeyecektir. Ayrıca Tablo 3'te DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarını niçin tercih ettikleri ile ilgili soruya verdikleri cevaplardaki “Öğrencilerin, dinin günlük hayatla ilişkisini kurmalarını sağlamak, öğrencilerde merak uyandırmak, araştırmaya yöneltmek, öğrencilerin empati, diğerkâmlık duygularını geliştirmek” gibi kazanımların sınıf dışı öğrenme ortamlarında öğretmen merkezli öğretim süreçleriyle gerçekleşmesini beklemek de pek mümkün değildir. Böyle bir öğretim süreci DKAB öğretim programında yer alan “öğrencilerin öğrenme başarıları, kazanımların edinilmesine bağlıdır. Öğretmenin görevi de bu kazanımların gerçekleşmesinde öğrencilere gerekli ortam ve imkânları sunarak öğrenme sürecine rehberlik etmektir.” (“DKAB Öğretim Programı”, 2018) talimatına da uygun değildir.

Sınıf dışı öğrenme ortamlarının sınıftan farklı olan bazı özellikleri vardır. Bundan dolayı planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarının sağlıklı olarak yürütülebilmesi için öğretmenlerin izin, finansman, güvenlik ve sınıf yönetimi gibi konularda desteğe ihtiyacı vardır. Bu bağlamda öğretmenlerin sınıf dışı öğrenme ortamlarında kimlerden destek aldıkları konusuna aşağıdaki başlıkta yer verilmiştir.

2.4. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamı Etkinliklerinde Kimlerin Desteğini Aldıklarına İlişkin Bulgular

DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamı etkinliklerinde kimlerden destek aldıklarına ilişkin bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Etkinliklerinde Destek Aldıkları Kişi ve Kurumlar

DKAB Öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme etkinliklerinde destek alma durumları	n	\bar{x}	sd	Değer
Zümre arkadaşlarım	306	3,48	1,193	Yüksek
Veliler	306	3,06	1,06	Orta
Okul idaresi	306	3,57	1,106	Yüksek
Diğer öğretmenler	306	3,03	1,024	Orta
İl/İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü (MEM)	306	2,51	1,18	Düşük
Belediyeler	306	2,3	1,168	Düşük
Sivil toplum kuruluşları	306	2,31	1,156	Düşük

Tablo 5'e göre DKAB öğretmenleri, sınıf dışı öğrenme ortamları etkinlikleri sırasında okul idaresi ($\bar{x}=3,57$) ve zümre arkadaşlarından ($\bar{x}=3,48$) "yüksek" düzeyde, veliler ($\bar{x}=3,06$) ve diğer öğretmenlerden ($\bar{x}=3,03$) "orta" düzeyde destek gördüklerini belirtmişlerdir. İl/ilçe MEM ($\bar{x}=2,51$), sivil toplum kuruluşları ($\bar{x}=2,31$) ve belediyelerin ($\bar{x}=2,3$) desteğinin ise "düşük" düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Okul idaresinin destek olmadığı hatta engel çıkardığı ile ilgili bazı araştırma verilerinin (Altıntaş, 2019, 91; Çiçek - Saraç, 2017, 513) aksine bu çalışmada en önemli destekçinin okul idaresi çıkması MEB'in okul dışı ortamlarda ders işlenmesi ve bu konuyla ilgili iller bazında çalışmalar yapılmasını istemesiyle açıklanabilir.

Sınıf dışı öğrenme ortamlarında başka kimlerden destek aldıkları ile ilgili açık uçlu soruya; 4 öğretmen din görevlilerinden, 2 öğretmen öğrencilerden, 2 öğretmen servisi olan velilerden ve bir öğretmen kurum görevlilerinden yardım aldığı cevabını vermiştir. Bu cevapların yanında, okulla doğrudan ilgisi olmayan kişilerin de destek verdiği ayrıca şöyle dile getirilmiştir:

"Bu işlere gönül vermiş dostlarımızdan" (Ö71)

"Hayır sahiplerinden" (Ö113)

"Ailem, okul idaremden çok destek oluyor desem inanır mısınız?" (Ö46)

"Kendi ailem babam din görevlisi olduğu için sırasıyla ziyaret edeceğimiz camiyi ayarlıyor görevli arkadaşına tembihte bulunuyor çocukları iyi ağırlaması için." (Ö126)

Okul dışı ortamlarda ders işlenirken öğretmenlerin en önemli destekçisi kurum görevlileri ve uzmanlarıdır. Açık uçlu soruların cevaplarında sadece bir öğretmen kurum görevlilerinden, dört öğretmen de din görevlilerinden yardım aldığını belirtmiştir. Katılımcıları arasında DKAB öğretmenlerinin de olduğu bir çalışmada "Sınıf-dışı ortamda ders işlerken uzman veya profesyonel birinden yardım alabiliyor musunuz?" sorusuna, Fen Bilgisi öğretmenlerinin %21'i, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin %57'si, yardım alabildiğini belirtirken DKAB öğretmenlerinden yardım aldığını belirten öğretmen olmamıştır (Türkmen, 2018, 19) DKAB öğretmenlerinin kurum görevlileri ve uzmanlardan yardım alma konusundaki sınırlılığın aksine, hayırseverler, öğretmenlerin dostları ve ailelerinin desteğini almış olmaları, sınıf dışı öğrenme ortamlarından yararlanma konusunda resmi görevlilerden ziyade, okul çevresindeki kişileri harekete geçirmede daha başarı sağladıklarını göstermektedir.

Sınıf dışı öğrenme ortamlarında eğitim, sınıfta yapılan eğitimden farklı bazı hazırlık, uygulama ve değerlendirme etkinliklerini gerektirmektedir. Yapılacak sınıf dışı etkinliğin öğretim programıyla ilişkisinin kurulması, etkinlik ile ilgili tanıtıcı broşürler hazırlanması, etkinlik ortamında güvenliğin, disiplinin sağlanması, zaman yönetimi (Turan, 2015, 198-199) ve öğretim faaliyetlerinin sorunsuz olarak gerçekleştirilmesi için DKAB öğretmenin zümre arkadaşları ve okuldaki diğer öğretmenlerin desteğine

ihtiyacı vardır. Zira geziye götürülecek her 15 öğrenciye bir rehber öğretmen düşecek şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Safran - Ata, 1998, 89). Ayrıca ziyaret öncesi, üst makamlardan ve velilerden gerekli izinlerin alınması, etkinlik yapılacak mekanlarda kurum görevlileriyle iş birliği yapılması (Şimşek, 2015, 227), ulaşım için servislerin ayarlanması ve meydana gelecek masrafların karşılanması için okul idaresi, öğrenci velileri ve kurum görevlilerinin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bu desteklerin sağlanması için öğretmenlerin iyi bir organizasyon ve iletişim becerisine sahip olması gerekmektedir. Aksi halde sınıf dışı öğrenme ortamlarından beklenen verim elde edilemeyebilir.

Öğretmenlere ek sorumluluklar getiren sınıf dışı öğrenme ortamlarında yapılan etkinliklerin öğrenmeye katkısı konusunda öğretmenlerin görüşleri aşağıdaki başlıkta ele alınmıştır.

2.5. Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarının Öğrenmeye Katkısına İlişkin Bulgular

Sınıf dışı öğrenme faaliyetlerinin öğrenmeye katkısı ile ilgili öğretmen görüşleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Öğrenmelerine Katkıları Konusundaki Görüşleri

DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin öğrenmelerine katkıları konusundaki görüşleri	n	\bar{x}	sd	Değer
Sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin öğrenmelerine katkısı vardır	306	4,56	0,594	Çok yüksek
Öğrenciler sınıf dışında öğreneceklerini sınıfta da öğrenebilirler	306	2,47	1,034	Düşük
Sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin öğrenmelerine katkısı yoktur	306	1,56	0,901	Çok düşük

Tablo 6'ya göre DKAB öğretmenleri, sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin öğrenmelerine katkısı olduğu görüşüne ($\bar{x}=4,56$) "çok yüksek" düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin sınıf dışında öğreneceklerini sınıfta da öğrenebilecekleri görüşüne ise ($\bar{x}=2,47$) "düşük" düzeyde katılmaktadırlar. Sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencilere katkılarının neler olduğu ile ilgili açık uçlu soruya aşağıdaki gibi cevaplar verilmiştir:

"Duyuşsal öğrenmelerine katkısı olduğunu ve daha kalıcı olduğunu düşünüyorum." (Ö49)

"Özellikle soyut kavramların çok olduğu branşımızda en azından somut olanları gösterebilmek. Hayatında bir defa bile camiye gitmeyen ve namaz kılmayan öğrenciler var onlara en azından bu açıdan iz bırakmak." (Ö51)

"Yaparak, yaşayarak gezerek öğrenmek çok zevkli ve kalıcı etkisi var." (Ö65)

"Öğrencilerimde gördüğüm en etkili öğrenme yöntemi." (Ö122)

"Aşın Ulu Camiine götürdüğüm bir öğrencim daha önce böyle büyük bir camii görmedim dedi. Not: camii o kadar büyük değil" (Ö131)

"Katkısı var evet ama bazen iş oyuna dönebiliyor." (Ö39)

Tablo 6'ya göre DKAB öğretmenleri, sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrenmeye katkısına büyük çoğunlukla inanmaktadır. Fakat sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin öğrenmelerine katkısı olmadığı veya öğrencilerin sınıf dışında öğreneceklerini sınıfta da öğrenebilecekleri görüşünde olanlar da bulunmaktadır. Öğretmenlerin açık uçlu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde sınıf dışı öğrenme ortamlarının; "kalıcı öğrenmeye, konuların somutlaştırılmasına olumlu etkisi, yaparak-yaşayarak öğrenme ve teori-pratik bütünlüğü sağlama" gibi konulardaki katkısını dile getirdikleri görülmektedir. Bu görüşlerin benzerleri diğer araştırma bulguları arasında da yer almaktadır. Akgül ve Arabacı'nın (2020, 288) araştırmasında, okul dışı öğrenme ortamları sayesinde kalıcı öğrenmelerin gerçekleştiği ifade edilmiştir

Okul dışı öğrenme ortamlarında, okul ortamında gerçekleştirilmesi ve vurgulanması zor olan konu ve kavramların öğrenciye kolaylıkla öğretilbileceği düşüncesinden yola çıkılarak, ortaokul

öğrencileriyle bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin, toplumda görüş ayrılıklarının olduğu ve bireylerin karar vermede zorlandığı sosyo bilimsel sorunlardan olan, genetiği değiştirilmiş organizmalar ve organ bağıışı yapılması konusundaki düşüncelerinde olumlu yönde gelişmeler olduğu belirlenmiştir (Yavuz Topaloğlu - Balkan Kıyıcı, 2018). Başka bir çalışmada, ilkökul öğrencileri tarafından tarihi mekânlarla ilgili en fazla ifade edilen metaforların sırasıyla “kitap”, “bilgi”, “öğretmen” olduğu bulgusuna yer verilmiştir. Bu durum tarihi mekanlar örneğinden hareketle sınıf dışı öğrenme ortamlarının ilkökul düzeyinden itibaren bilgi kaynağı olarak algılandığını ve bu ortamlarda öğrenme ile ilgili hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Şekerci - Doğan, 2020, 470). “Din Öğretiminde Gezi-Gözlem Yöntemi ve Bir Uygulama Örneği” isimli çalışmada, öğrencilerle planlı bir huzurevi gezisi gerçekleştirilmiş ve araştırma sonunda gezi-gözlem yönteminin; öğrenciye gerçek yaşamın içinden öğrenmeler sunarak, teorik bilgilerin anlamlandırılmasına ve toplumsal konular hakkında daha duyarlı davranmalarına imkân sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu etkinlikler sonucunda öğrencilerin zamana riayet etme, grupla beraber hareket edebilme, uyumlu olma ve sorumluluk alma gibi bazı beceriler kazanmalarının beklendiği ifade edilmiştir (Göküş, 2020, 137). Yukarıdaki araştırma verileri incelendiğinde, sınıf dışı öğrenme ortamlarının; yaparak-yaşayarak ve kalıcı öğrenme gibi öğretimsel yönden katkı sağladığı gibi, sorumluluk alma, dayanışma gibi sosyal yönden de öğrencilerin gelişmelerine pozitif anlamda etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum DKAB öğretim programındaki bazı kazanımların gerçekleştirilmesinde sınıf dışı ortamların daha üst düzey öğrenme fırsatları oluşturabileceğini göstermektedir. Nitel verilerde sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrenmeye etkisinin neler olduğu öğretmenler tarafından açık bir şekilde dile getirildiği halde bu ortamların kullanılmasına sıcak bakmayan birtakım öğretmen görüşlerinin nereden kaynaklandığı sorusu akla gelmektedir. Bir öğretmenin “Katkısı var evet ama bazen iş oyuna dönebiliyor.” (Ö39) açıklaması sınıf dışı ortamlarla ilgili, öğretmenlerin bazı çekinceleri olduğunu göstermektedir. Çoğunlukla sınıf dışı öğrenme ortamlarının öğrenmeye katkısına inanan öğretmenlerden kimilerinin bu ortamlara sıcak bakmama sebepleri burada yaşanan birtakım sorunlardan kaynaklanmış olabilir. Bu sorunların neler olduğu konusuna aşağıdaki başlıkta verilmiştir.

2.6. DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarında Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Bulgular

DKAB Öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarında yaşadıkları sorunlara ilişkin bilgiler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Sınıf Dışı Öğretim Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar

Sınıf dışı öğretim uygulamalarında hangi sorunlar yaşıyorsunuz	n	\bar{x}	sd	Değer
Bu tür faaliyetlere öğrenciler katılmak istemiyor	306	1,75	0,797	Çok düşük
Planlama konusunda sorunlar yaşıyorum.	306	2,67	1,092	Orta
Zümre öğretmeni arkadaşlarımla sorunlar yaşıyorum	306	2,13	0,941	Düşük
Velilerin izin vermesi konusunda sorunlar yaşıyorum	306	2,62	1,119	Orta
Öğrencilerin kontrolünü sağlamakta sorunlar yaşıyorum	306	2,95	1,215	Orta
Okul idaresinden kaynaklı sorunlar yaşıyorum	306	2,47	1,125	Düşük
Ulaşım ve güvenlik konusunda sorunlar yaşıyorum	306	3,34	1,208	Orta
Etkinliklerin finansmanı konusunda sorunlar yaşıyorum	306	3,55	1,22	Yüksek
Okulumun bulunduğu bölgede sınıf dışı öğrenme etkinliği alanları bulmakta sorunlar yaşıyorum	306	3,08	1,327	Orta
Dersin özelliği gereği çevrenin bakış açısı konusunda (diğer öğretmenler, medya, stk’lar) sorunlar yaşıyorum.	306	2,57	1,213	Düşük

Tablo 7’ye göre DKAB öğretmenleri, “yüksek” düzeyde etkinliklerin finansmanı konusunda sorunlar yaşadıklarını (\bar{x} =3,55), “orta” düzeyde ise ulaşım ve güvenlik (\bar{x} =3,34), okulun bulunduğu

bölgede sınıf dışı öğrenme etkinliği alanları bulma ($\bar{x}=3,08$), öğrencilerin kontrolünü sağlama ($\bar{x}=2,95$), planlama ($\bar{x}=2,67$) ve veli izni ($\bar{x}=2,62$) konusunda sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin “düşük” düzeyde katıldıklarını belirttikleri sorunlar, dersin özelliği gereği çevrenin bakış açısı ($\bar{x}=2,57$), okul idaresi ($\bar{x}=2,47$) ve zümre öğretmeni arkadaşlarıyla ($\bar{x}=2,13$) yaşanan sorunlardır. Öğrencilerin bu tür faaliyetlere katılmak istememesi ($\bar{x}=1,75$) maddesine ise öğretmenler “çok düşük” düzeyde katılmışlardır.

Yukarıdaki verilere göre öğretmenlerin belirttikleri sorunların kendilerinden, okul idaresinden, öğrencilerden, velilerden ve diğer öğretmenlerden kaynaklı problemler olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunların neler olduğu ile ilgili açık uçlu soruya verilen cevaplardan bir kısmı aşağıda verilmiştir:

“Vakit sorunu yaşıyorum, diğer dersleri kaçırma problemi oluyor.” (Ö292)

“Bulduğum okulda tek branş öğretmeni olduğum ve zümrem olmadığı için yalnız oluyorum. Kontrol ve planlama noktasında bazen sorun yaşayabiliyorum.” (Ö146)

“Okulumda 3 tane daha zümrem olmasına rağmen, çalışmalarımı tek başıma yapıyorum. Keşke bütün DKAB öğretmenleri değerler eğitimi alanında, sınıf dışı etkinlikler konusunda daha aktif olsa.” (Ö122)

Öğretmenler tarafından yukarıda dile getirilen planlama, öğrenci kontrolünü sağlama ve zümre öğretmenleriyle ilgili sorunlar aslında birbiriyle bağlantılı konulardır. Zira öğretmenin sınıf dışı etkinliklerle alakalı olarak okuldaki zümre arkadaşları ile iş birliği halinde olmaması durumunda planlama, öğrenci kontrolü ve zaman yönetimi konusunda sorunlar yaşamaları muhtemeldir. Kaldı ki bu iş birliğini yapmak, gönüllü bir birlikteliğin ötesinde yasal bir zorunluluktur (MEB, 2013). Öğretmenlerin zümre öğretmenler kurulunda karar almadan, yıllık çalışma planlarına yansıtıp (Bayburtlu, 2020, 3840) okul müdürüne onaylatmadan sınıf dışı bir öğrenme etkinliğine kalkışması durumunda yukarıda sayılan eğitsel sorunların yanında izin, finansman vb. bazı yönetsel sorunlar yaşaması da öngörülebilir.

Tablo 7’de DKAB öğretmenlerinin dile getirdiği bir başka sorun, izin, ulaşım, güvenlik ve etkinliklere finansman sağlama gibi okul idaresinden kaynaklı sorunlardır. Bu konularda yaşanan sorunlar öğretmenler tarafından şöyle örneklendirilmiştir:

“İdareye bilgi vermek ve izin istemek bazen sorun olabiliyor. 2 saat ders içinde gidip gelmemiz istenmiyor. İstanbul dışı çıkılan yerlerde okul olarak gidildiğinden sorun olmuyor.” (Ö97)

“İlkokul olduğu için öğrencilerin sorumluluğunu almaktan kaçınıyorum bir sorun olduğunda kimsenin destek olacağını düşünmüyorum bu yüzden böyle bir riske girmektense hiç gitmemeyi tercih ediyorum.” (Ö192)

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde öğretmenlerin sınıf dışı etkinliklerin yararına inanmakla birlikte, meydana gelecek muhtemel olumsuz durumlardan sorumlu tutulmaları ve okul yönetiminin kendilerine bu konuda destek olmayacağı konusunda endişeli oldukları görülmektedir. Sınıf dışı öğrenme ortamlarının sınıf içine göre farklı özellikleri olduğu ve iyi bir planlama ve organizasyon gerektirdiği daha önce ifade edilmişti. Gerek önceden dile getirilen finansman, güvenlik ve kontrolü sağlama gibi sorunlar gerekse okul idaresinden kaynaklı olarak belirtilen sorunlar; DKAB öğretmenlerinin, zümre öğretmenleri, diğer öğretmenler, veliler ve okul yönetimiyle iletişim ve iş birliğinde sorunlar yaşadığını göstermektedir. Yaşanabilecek olumsuz durumlarla baş edebilmek için velilerin yazılı olarak faaliyete izin verme ve maddi desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca üst makamlarla yazışma ve okul dışı etkinliği için, üst makamlardan izin alma ve personel görevlendirme konusunda okul yöneticilerinin yönetsel desteğine ihtiyaç vardır. Bu desteğin sağlanması ve devam ettirilmesi okul dışında yapılacak etkinliklerin, MEB tarafından yayınlanan mevzuattaki (MEB, 2017) görev ve sorumlulukların (Akdağ, 2015) zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesine bağlıdır. Yukarıda dile getirilen sorunların benzerleri diğer araştırma bulguları arasında da yer almaktadır. Ancak öğretmen, okul, aile ve öğrencilerin katılımıyla iyi bir planlama yapılması sonunda uygulamada yaşanması olası sorunların önüne geçilebileceği dile getirilmektedir (Göküş, 2020; Çelik - Evcimik, 2021).

Sınıf dışı öğrenme ortamlarının kullanımı konusunda DKAB öğretmenlerinin dile getirdikleri sorunların benzerlerini farklı branşlardan öğretmenler de yaşamaktadırlar (Büyükkaynak vd., 2016; Çiçek - Saraç, 2017; Pekin - Bozdoğan, 2021; Türkmen, 2018). Ancak Tablo 7’de, “Düşük” düzeyde de olsa,

DKAB öğretmenleri dersin özelliğinden dolayı, çevrenin bakış açısı konusunda bazı sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Buradan hareketle sınıf dışı öğrenme ortamlarının kullanılması konusunda DKAB öğretmenlerinin, diğer branş öğretmenlerinin dile getirmediği farklı bir sorunla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Öğretmenler bu konuda yaşadıkları sorunları şöyle açıklamışlardır:

“Kendilerini seküler olarak görenlerin ön yargıları bize sorun çıkarmaktadır (geleneksel sekülerizm) bunlar dindar ve normal gelenekçiler değil.” (Ö147)

“Okul içindeki ön yargılı bakışlar ve arkamızdan dönen dedikodular.” (Ö179)

“Diğer branşlardan bunu yapmaya gerek yok uyarısı alıyorum.” (Ö51)

“6. sınıf öğrencileri ile cami ziyareti yapmıştık. Bir kız öğrencimiz yanına başörtüsü almamış. Cami imamı çok sert tepki göstermiş, kız öğrencimizi camiden çıkarmak istemişti. Durumu ilçe müftülüğüne ilettim. İlgileneceklerini söylediler.” (Ö30)

Sınıf dışı öğrenme ortamlarına çevrenin bakış açısı ile ilgili öğretmen ifadelerine bakıldığında iki türlü sorun olduğu görülmektedir. Birincisi ziyaret edilen cami görevlisinin tutumu ile ilgili durumdur. Burada yaşanan problemde sorumluluğun bir kısmı DKAB öğretmenine diğer kısmı ise cami görevlisine aittir. Öncelikle DKAB öğretmenin, okul dışı öğrenme ortamının özelliğine ve mevsim şartlarına uygun giyim-kuşam konusunda gezi öncesi öğrencileri uyarmadığı ve gerekli kontrolleri yapmadığı görülmektedir (Garipağaoğlu, 2001, 21-27). Cami görevlisi ise sadece uyarıp, olumsuz tutum sergilemiş çözüm odaklı hareket etmeyerek, öğretmene ve öğrenciye yardımcı olmak yerine problemleri bir tavır sergilemiştir. Bu olaydaki bir başka eksiklik ise öğretmenle cami görevlisinin gezi öncesi iletişiminin olmamasıdır. Zira bu tür sorunların meydana gelmesini engellemek için ziyaret öncesinde bir ön inceleme (Yeşilbursa, 2015, 149) ve ön görüşmeler yapılması gerekmektedir. Nitekim bir öğretmen (Ö126), din görevlisi olan babası aracılığıyla hem babasının görev yaptığı camide hem de babasının arkadaşlarının görev yaptığı camilerde, cami görevlilerinin gerekli rehberliği yerine getirerek öğrencilerin çok iyi ağırlandığını belirtmiştir.

Çevrenin bakış açısı konusunda dile getirilen ikinci sorun ise DKAB öğretmenin (Ö147), kendi tanımlamasına göre “seküler kesim” diye ifade edilen bazı kişilerin, DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarını kullanmasından rahatsız olmaları ve engelleyici bir tavır sergilemeleridir (Ö51, Ö179). Yukarıda belirtilen din görevlisinin yaptığı davranış din adına endişe duyma, seküler diye nitelendirilen kişilerin yaptığı ise laiklik adına endişe duyma durumu olarak değerlendirilebilir. Her iki durum da DKAB öğretmenin eğitsel amaçlı olarak yaptığı okul dışı öğrenme etkinliğini iki tarafa da izah etme konusunda iletişim eksikliği olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Temur (2007, 68) tarafından 15 yıl önce yapılan araştırmada da DKAB öğretmenleri sınıf dışı etkinliklerinin “Yanlış Mecralara Çekilme Endişesini” taşıdıkları bulgusuna yer verilmiştir.

DKAB öğretmeni, öğretim programında yer alan konu ve kazanımlara uygun sınıf dışı öğrenme ortamlarını kullanabilir ve sınıf dışı öğrenme etkinlikleri yapabilir. Bu konuda eğitsel açıdan bir sorun yoktur. Ancak yapılan geziler ve orada yapılan öğrenme etkinliklerinde, öğretmenin seçmeli din derslerindeki yaklaşımı ile zorunlu DKAB dersindeki yaklaşımı farklı olmalıdır. Aksi halde yukarıda belirtilen okul idaresi, diğer öğretmenler, veliler ve medyadan bazı olumsuz tepkilerle karşılaşması kaçınılmaz bir durumdur. Zira bu iki tür ders grubunun (zorunlu-seçmeli) öğretim programı yaklaşımları ve din öğretimi modelleri farklılık göstermektedir.

3- Sonuç ve Öneriler

DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarına dair görüşlerini tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

DKAB öğretmenlerinin çoğunluğu din derslerinde sınıf dışı öğrenme ortamlarını kullanmaktadır. DKAB öğretmenlerinin en çok yaptıkları sınıf dışı etkinlikleri, okul mescidi ziyareti, kandil gecesi etkinlikleri ve okul dışı cami ziyaretidir.

Öğretmenler sınıf dışı ortamları, öğrencilerin sınıfta öğrendiklerini gerçek hayatta görmelerini sağlamak, öğrencilerde merak uyandırmak, araştırmaya yöneltmek ve öğrencilerin sosyal ve ahlaki gelişmelerine katkı sağlamak amacıyla tercih ettiklerini belirtmişlerdir. DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarını kullanım amaçları ile ilgili açıklamaları dersin kazanımlarıyla ilişkilidir. Bu durum DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarını kullanmanın öneminin farkında olduklarını göstermektedir. Ancak DKAB öğretim programında sınıf dışı öğrenme ortamlarına yönlendirmeler yapan açıklamalar bulunmasına rağmen, öğretmenler bu yönlendirmenin etkisinden yeterince söz etmemişlerdir. Bu çıkan sonuca göre, öğretim programlarında, konu bazında okul dışı ortamlara yönlendirmelere ve etkinlik örneklerine yer verilmesi öğretmenlere rehberlik açısından yararlı olabilir. Ayrıca öğretmenlerin sınıf dışı öğrenme ortamlarında planlama, uygulama ve değerlendirme süreçleri konularında bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik olarak hizmet içi eğitimler verilebilir.

DKAB öğretmenlerinin sınıf dışı öğretimi planlama, uygulama ve değerlendirmede bazı eksiklikleri vardır. Sınıf dışı ortamlarda genellikle öğretmen merkezli, öğretim uygulamaları gerçekleştirilmektedirler. Her ne kadar kendi ailelerinden destek aldıklarını ifade etseler de iletişim ve planlama eksikliği sonucunda okul idaresinden, zümre arkadaşlarından ve velilerden yeteri kadar destek alamadıkları için izin, finansman, güvenlik ve öğrenci kontrolü gibi konularda birtakım sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sınıf dışı öğrenme ortamlarında meydana gelecek olumsuz bir durumda yöneticilerin, öğretmenlerin arkasında durmayacağı endişesi, onların sınıf dışı öğrenme ortamlarına öğrenci götürme konusuna olumsuz bakmalarındaki en önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır. Dersin özelliği gereği çevrenin olumsuz bakış açısı da bazı öğretmenler tarafından sorun olarak algılanmaktadır. 15 yıl önce yapılan bir araştırmada da (Temur, 2007) dile getirilen bu algı sorununun halen güncelliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Bu konunun daha derinlemesine incelenmesi için, din sosyologları ile ortak bir çalışma yapılabilir. Ayrıca sınıf dışı öğrenme ortamlarında öğretim konusunda; izin alma, maliyet, ulaşım, öğrenci güvenliği ve kontrolüne kolaylık sağlanması amacıyla diğer ders zümreleriyle ortak çalışmalar yapılabilir.

DKAB dersinin sınıf dışı ortamlarda öğretimi, dersin kazanımlarının gerçekleştirilmesine katkı verdiği gibi, öğrencilerin DKAB dersi konularının günlük yaşamla ne denli iç içe olduğunu görmelerini sağlayarak, din eğitimi ile sosyal hayat arasında anlamlı köprüler kurmalarına katkı sağlayacaktır. Olayları gerçek mekanlarında gözleme fırsatının verilmesi, öğrencilerin bilgileri kendilerinin yapılandırmasında zengin durumlar oluşturarak bilişsel ve duyuşsal üst düzey kazanımların gerçekleşmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca sınıf dışı öğrenme ortamları; dersin sevdirmesi, olumlu dini duygunun gelişimine, ahlaki kuralları benimseme ve uygulama, çeşitli sebeplerle dini mekanlara gidemeyecek olanlara yerinde gözlem ve isteğe bağlı olarak tecrübe imkanının verilmesi, dini sosyalleşmeye ve dini vecibelerini yerine getirenlere saygı duyulmasına katkı sağlamasından dolayı önem arz etmektedir. Sınıf dışı öğrenme ortamları, öğrencilerde mekân algısının oluşumunda da etkili olacaktır. Özellikle toplumsal mekanlar olan ibadet yerlerinin ve diğer tarihi mimari eserlerin kendiliğinden varoluşa sahip bir geometrik düzlemde ibaret olmadığı, sosyal süreçlerde etkili bir yapı niteliği taşıdığı (Kaygalak, 2011) anlayışına ulaşmalarına neden olacaktır. Dolayısıyla sınıf dışı öğrenme etkinliklerine öğretim programına uygun olarak, din öğretiminde olabildiğince yer verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. MEB tarafından yayınlanan ve sınıf dışı öğrenme ortamlarında ders işlenilmesini teşvik eden mevzuat hükümleri, öğretmenlerin yasal sorumluluk almasında elini güçlendiren etkenlerden biridir. Ayrıca 30106 sayılı ve 24/08/2017 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan yönetmelik gereği okulların büyük çoğunluğunda mescitlerin açılmış olması da konuların özelliğine göre DKAB derslerinin bu mekanlarda yapılması için imkân sağlamaktadır.

Kaynakça | References

- Akdağ, Hakan. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yasal izin Sürecini Planlama". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. 75-98. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2015.
- Akgül, Güldem Dönel - Arabacı, Selçuk. "Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına Yönelik Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri". *International Journal of Scholars in Education* 3/2 (2020), 276-291.
- Akyürek, Süleyman. "İlk ve Ortaöğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve". *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan, Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Akyürek, Süleyman. "İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersi ile Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Yeterliklerine İlişkin Algıları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 10/23 (2012), 7-47.
- Altıntaş, Muhammed Esat. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Gerçekleştirdikleri Ders Dışı Etkinlikler Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 83-99.
- Bayburtlu, Yavuz Selim. "Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Türkçe Dersi Ünitelendirilmiş Yıllık Planlarına Yansımaları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/5 (29 Aralık 2020), 3835-3852. <https://doi.org/10.15869/itobiad.741245>
- Bozan, Metin. "Kutsal Mekanların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)* 10/4 (2018), 1228-1237. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.464830>
- Bozdoğan, Aykut Emre - Yalçın, Necati. "Bilim Merkezlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı İlgi Düzeylerinin Değişmesine Ve Akademik Başarılarına Etkisi: Enerji Parkı". *Ege Eğitim Dergisi* 7/2 (2006), 95-114.
- Büyükkaynak, Emel vd. "Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Fen Eğitiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına Yönelik Görüşleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Ek sayı 1 (2016), 43-60. <https://doi.org/10.9775/kausbed.2016.032>
- Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 7. Basım, 2019.
- Creswell, John W. - Clark, Vicki L. Plano. *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*. çev. Selçuk Beşir Demir - Yüksel Dede. Anı Yayıncılık, 3. Basım, 2015.
- Çelik, Rahime - Evcimik, Sare. "Okul-Cami Buluşması Projesi Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Diyanet İlmî Dergi* 57 (2021), 457-486.
- Çınar, Fatih. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aktif Öğrenme Yöntem ve Tekniklerine Yönelik Bilgi ve Uygulama Düzeyleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/41 (2018), 174-199.
- Çiçek, Özge - Saraç, Esra. "Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarındaki Yaşantıları ile İlgili Görüşleri". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/3 (2017), 504-522.
- Dam, Hasan. "Değerler Eğitiminde İzciliğin Önemi ve Eğitsel Değeri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 727-754. <https://doi.org/10.33415/daad.760422>
- Dam, Hasan. *İzcilik Din ve Değerler Eğitimi*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2014.
- Demircioğlu, İsmail Hakkı - Demircioğlu, Ebru. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Çevrenin Kullanımı". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. 99-112. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2015.
- Ertaş, Hülya vd. "Okul Dışı Bilimsel Etkinliklerin 9. Sınıf Öğrencilerinin Enerji Konusunu Günlük Hayatla İlişkilendirme Düzeyine Etkisi". *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)* 5/2 (2011), 178-198.
- Garipağaoğlu, Nuriye. "Gezi-Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi ve Öğretimindeki Yeri". *Marmara Coğrafya Dergisi* 2/3 (2001), 14-30.

- Gatto, John Taylor. *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı*. çev.Mehmet Ali Özkan. İstanbul: Edam, 2017.
- Göküş, Şeref. "Din Öğretiminde Gezi-Gözlem Yöntemi ve Bir Uygulama Örneği". *TYB Akademi* 28 (2020), 115-144.
- İllich, İvan. *Okulsuz Toplum*. çev. Mehmet Özyay. İstanbul: Şule Yayınları, 75. Basım, 2021.
- Kabapınar, Yücel. "Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Okul Dışı Öğrenmeye Bakmak Bize Her Yer Sınıf Bize Her Yer Öğrenme Ortamı". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. 43-74. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2015.
- Kaya, Umut. "Din Derslerine Giren Öğretmenlerin Yeterliklerine Dair Bir İnceleme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2018), 78-110.
- Kaygalak, İrfan. "Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları". *Coğrafi Bilimler Dergisi* 9/1 (2011), 1-10. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000114
- Koç, Ahmet - Budak, Yusuf. "Manevi Değerlerin Kazanımında Sosyal ve Kültürel Faaliyetlerin Etkisi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (2021), 323-349. <https://doi.org/10.33415/daad.755617>
- Koç, Ahmet - Budak, Yusuf. "Millî Değerlerin Kazanımında Sosyal ve Kültürel Faaliyetlerin Etkisi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 54 (2021), 54-74. <https://doi.org/10.15285/maruaeabd.817305>
- Koç, Gürcü - Demirel, Melek. "Davranışçılıktan Yapılandırmacılığa: Eğitimde Yeni Bir Paradigma". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 27 (2004), 174-180.
- Korkmaz, Zehra Sedef. "Okul Dışı Ortamlarda Öğretim". *Kuramdan Uygulamaya Okul Dışı Öğrenme Ortamları*. ed. Adnan Küçüköğlü-Halil İbrahim Kaya. 23-54. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2020.
- Kumar, Ranjit. *Araştırma Yöntemleri* çev.Omay Çokluk,Güçlü Şekercioğlu, Hasan Atak. Ankara: Edge Akademi, 3. Basım, 2011.
- MEB. "Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği (08/06/2017 Tarihli)", 2017.
- MEB. "Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği", 07 Eylül 2013.
- Okur Berberoğlu, Emel - Uygun, Selçuk. "Sınıfdışı Eğitimin Dünyadaki ve Türkiye'deki Gelişim Durumunun Örgün ve Yaygın Eğitim Kapsamında İncelenmesi". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/2 (2013), 32-42.
- Oral, Behçet. "Etkili Öğretim ve Etkili Öğretimin İlkeleri". *Eğitim Psikolojisi*. 437-468. Ankara, 3. Basım, 2009.
- Öner, Galip. "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 'Okul Dışı Tarih Öğretimi'ne İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi". *Turkish History Education Journal* 4/1 (2015), 89-121. <https://doi.org/10.17497/tuhed.185618>
- Pekin, Müge - Bozdoğan, Aykut Emre. "Ortaokul Öğretmenlerinin Okul Dışı Çevrelere Gezi Düzenlemeye İlişkin Öz Yeterliklerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Tokat İli Örneği". *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/17 (2021), 114-133. <https://doi.org/10.46778/goputeb.956719>
- Saban, Ahmet. *Çoklu Zeka Kuramı ve Türk Eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 6. Basım, 2010.
- Safran, Mustafa - Ata, Bahri. "Okul Dışı Tarih Öğretimi". *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/1 (1998), 87-94.
- Şekerci, Hanifi - Doğan, Midrabi Cihangir. "İlkokul Sosyal Bilgiler Öğretimi Bağlamında Öğrencilerin Tarihi Mekânlara İlişkin Algılarının Metaforlar Yardımıyla İncelenmesi". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22/2 (31 Ağustos 2020), 464-480. <https://doi.org/10.17556/erziefd.643482>
- Şimşek, Ahmet - Kaymakçı, Selahattin. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminin Amacı ve Kapsamı". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2013.

- Şimşek, Ufuk. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Şehitlik Anıt ve Mezarların Kullanımı". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. 225-235. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2015.
- Tatar, Nilgün - Bağrıyanık, Kübra Elif. "Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmenlerinin Okul Dışı Eğitime Yönelik Görüşleri". *İlköğretim Online* 11/4 (2012), 883-896.
- Temur, Gülfer. *İnceleme ve Çalışma Gezilerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarını Gerçekleştirmesine Katkısı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Tokcan, Halil. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğrenme Teorileri". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek vd. 15-40. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Tosun, Cemal. "Din Öğretiminde Gezi Gözlem Yöntemi". *Din Öğretimi Dergisi* 40 (1993), 23-32.
- Tösten, Rasim. "Okul Dışı Eğitim ve Öğrenme". *Kuramdan Uygulamaya Okul Dışı Öğrenme Ortamları*. ed. Adnan Küçüköğlü-Halil İbrahim Kaya. Ankara: Pegem Akademi, 2020. Basım, 2020.
- Turan, İbrahim. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sanal Müze ve Turlar". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. 189-203. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2015.
- Türkmen, Hakan. "Ortaokul Öğretmenlerinin Sınıf-Dışı Ortamlarda Öğretime Bakış Açıkları". *Ege Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2018), 12-26.
- Ürey, Mustafa - Kaymakçı, Selahattin. "Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinde Kullanılan Okul Dışı Öğrenme Ortamları ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşleri". *Millî Eğitim* 49/227 (2020), 7-32.
- Yavuz Topaloğlu, Melike - Balkan Kıyıcı, Fatime. "Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Yürütülen Etkinliklerin Öğrencilerin Sosyobilimsel Konulara İlişkin Görüşlerine Etkisi: Organ Bağışı ve GDO". *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2018), 26-50.
- Yeşilbursa, Cemil Cahit. "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yerel Tarih". *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. ed. Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı. 143-170. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Zengin, Mahmut. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım*. İstanbul: DEM Yayınları, 2011.
- "DKAB Öğretim Programı", 2018. Erişim Adresi: <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14> Erişim Tarihi: 31.05.2022
- "MEB 2023 Vizyonu", ts. Erişim Adresi: http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf Erişim Tarihi: 02/11/2021
- Millî Eğitim Temel Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu. 1739 sayılı kanun (1973). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> Erişim Tarihi: 31.05.2022